

Strategi för nolltolerans mot våld i nära relationer 2020-2030



Innehåll

Inledning.....	3
Strategi för nolltolerans mot våld i nära relationer	5
Centrala begrepp.....	6
Våld.....	6
Nära relationer	7
Hedersrelaterat våld och förtryck	7
Strategins fyra huvudområden.....	11
1. Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld i nära relationer	11
2. Förbättrad upptäckt av våld samt starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn.....	12
3. Effektivare brottsbekämpning mot våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor	12
4. Förbättrad kunskap och metodutveckling inom området mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, särskilt avseende våldsprevention med ett särskilt fokus på kopplingen mellan maskulinitet och våld.....	13
Uppföljning av strategin	13

Inledning

Ålands landskapsregerings arbete för jämställdhet ska bidra till det övergripande målet att kvinnor och män ska ha samma makt och frihet att forma samhället och sina egna liv och bidra till samhällets utveckling.¹ En viktig del i arbetet för att förverkliga det målet är ett aktivt arbete för nolltolerans mot våld i nära relationer.

Landskapsregeringens Agenda för jämställdhet har sex strategiska inriktningar varav en är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Sexuella trakasserier och kränkningar, negativa kroppsideal och stereotypa framställningar av kvinnor och män ska motverkas.²

Arbetet med jämställdhet och nolltolerans mot våld i nära relationer bidrar också till att uppfylla den fjärde hållbarhetsprincipen i Utvecklings- och hållbarhetsagendan för Åland.

Den fjärde hållbarhetsprincipen lyder: *I det hållbara samhället bidrar vi inte till att människor utsätts för strukturella hinder för hälsa, inflytande, kompetensutveckling, opartiskhet och meningsskapande.*



Våld i nära relationer är en kränkning av mänskliga rättigheter. Åland har ställt sig bakom en rad internationella överenskommelser³ som rör mänskliga rättigheter och arbetet är en del i landskapsregeringens internationella åtaganden för en bättre folkhälsa på global nivå. Jämställdhetsarbete på Åland har särskild relevans för att bidra till Agenda 2030 och dess måluppfyllelse, då jämställdhet ses som en förutsättning för hållbar utveckling. Strategin är en del i arbetet att uppnå det femte målet (SDG5) i FN:s globala hållbarhetsagenda.

Förekomsten av våld i nära relationer på Åland kartlades för första gången 2017 och har presenterats i rapporten *Våld i nära relationer 2017*. Syftet var att kartlägga våldet som underlag för att fortsatt utveckla arbete mot våld i nära relationer.

¹ Agenda för jämställdhet

² ibid

³ Åland är folkrättsligt förpliktad att ha en lagstiftning som stämmer med kraven konventioner så som FN:s konvention om att avskaffa all slags diskriminering av kvinnor (CEDAW). Deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor som antogs av FN 1993. Barns rätt till en uppväxt utan våld formulerades av FN 1989 i konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen). I FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning (CRPD) konstateras att kvinnor och flickor med funktionsnedsättning ofta är utsatta för större risk, både i och utanför hemmet, för våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande. Staterna ska se till att utnyttjande, våld och övergrepp mot personer med funktionsnedsättning identifieras, utreds och i förekommande fall lagförs (artikel 16). År 2011 antog Europarådet konventionen om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (den så kallade Istanbul-konventionen). Istanbul-konventionen omfattar alla former av våld mot kvinnor, men parterna uppmanas att tillämpa konventionen på alla som utsätts för våld i hemmet (artikel 2).

Orsakerna till våld finns såväl på individ som på samhällsnivå och att minska våld i nära relationer kräver målmedvetna och systematiska arbetsätt.

Genom en långsiktig strategi och ett riktat åtgärdsprogram läggs grunden till ett mer målinriktat och samordnat arbete mot våld i nära relationer. Särskilt angeläget är att utveckla våldsförebyggande insatser. Strategin syftar till att skapa en helhetssyn och en viljeinriktning för att på ett tydligt sätt styra arbetet i en riktning som lever upp till de åtaganden gällande jämställdhet som finns i lagar och konventioner och för att bygga ett långsiktigt och dynamiskt samhälle på Åland.



Strategi för nolltolerans mot våld i nära relationer

Landskapsregeringens mål är nolltolerans för våld i nära relationer, vilket kräver åtgärder för att förebygga, upptäcka och behandla. Arbetet mot våld i nära relationer på Åland är långsiktigt, kunskapsbaserat, samordnat och normmedvetet.

Strategin kommer att fokusera på fyra övergripande områden:

1. Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld i nära relationer
2. Förbättrad upptäckt av våld samt starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn
3. Effektivare brottsbekämpning mot våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor
4. Förbättrad kunskap och metodutveckling inom området mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, särskilt avseende våldsprevention med ett särskilt fokus på kopplingen mellan maskulinitet och våld.

Strategin omfattar alla yttringar av fysiskt, psykiskt och sexuellt våld samt hot om våld riktat mot kvinnor, barn och män i nära relationer. Strategin inkluderar även det hedersrelaterade våldet och förtrycket samt prostitution och handel med människor för sexuella ändamål. Strategin omfattar även barn som lever eller har levt i familjesystem präglade av olika former av våld samt mäns och pojkars våldsutsatthet och kroppsliga integritet.

För att förverkliga strategin kommer det årligen att utarbetas åtgärdsprogram med kortsiktiga delmål och aktiviteter.

Centrala begrepp

Våld

Våld är varje handling riktad mot en annan person, som genom att denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något som den vill.⁴

Att vara utsatt för våld eller hot påverkar hälsan och hela livssituationen. Enligt WHO är våld en av de främsta orsakerna till kvinnors ohälsa i världen. Omfattande åtgärder krävs från samhället t ex hälso- och sjukvården, socialtjänsten, rättsväsendet och frivilligorganisationer. Oavsett uttryck är syftet med våldet detsamma: att etablera och utöva makt och kontroll. Våld i nära relationer utmärker sig från andra former av övergrepp då det ofta utövas under en längre period (men kan även ske vid ett enskilt våldstillfälle) och tenderar att öka i intensitet med tiden. Detta kan leda till att våldet mer och mer blir ett både förväntat och till viss del accepterat inslag i den utsattas vardag. Våldet kan se olika ut men våld är varje handling som genom att den skrämmer, smärtar, skadar, får en person att göra något mot sin vilja, eller avstår från att göra något den vill.

Fysiskt våld är varje form av oönskad fysisk beröring och fysisk handling som skadar och orsakar fysisk smärta. Det kan vara allt från slag till knuffar och luggningar.

Sexuellt våld är när någon blir tvingad att delta i eller se på sexuella handlingar mot sin vilja.

Psykiskt våld är kränkningar med ord och handlingar. Psykiskt våld kan ta sig många olika uttryck. Det kan handla om verbala kränkningar, isolering, hot och kontroll av olika slag. Det psykiska våldet kan också vara materiellt som aggressiva handlingar riktade mot materiella ting som skapar oro och rädsla. Det kan även vara utagerande svartsjuka och att bli förföljd/terroriserad av en partner eller före detta partner.

Ekonomiskt förtryck av en närstående ses också som våld. Det kan uttryckas genom ekonomiska hot, begränsningar av gemensamma ekonomiska tillgångar eller att tvinga någon att utföra ekonomiska olagligheter.

Materiellt våld handlar om att våldsutövaren slår i dörrar eller väggar, eller slår sönder saker, på ett sätt som är skrämmande och/eller kränkande. Kan också handla om att våldsutövaren förstör ägodelar som är särskilt viktiga för partnern.

Latent våld Även om fysiska våldshandlingar sällan inträffar kan våldet vara ständigt närvarande i kraft av sin möjlighet. Detta kan uttryckas exempelvis genom kroppsspråk, gester eller uttalanden.

⁴ SKL (2011). Våldsförebyggande arbete med män. En kunskapsöversikt

Försummelse kan vara avsiktliga handlingar som kan leda till lidande, ohälsa och sjukdom, så som exempelvis felaktig medicinering eller undanhållande av nödvändig medicin samt att inte få hjälp med hygien eller måltider.⁵

Nära relationer

Begreppet "närstående" är könsneutralt och syftar på varje person som den våldsutsatta bedöms ha en nära och förtroendefull relation till. Det kan handla om såväl makar, partners, sambor, pojk- eller flickvänner, som föräldrar, syskon, barn eller andra släktingar. Det kan även gälla andra personer som den våldsutsatta har eller har haft en nära och förtroendefull relation till. Bedömningen om vem som kan betraktas som närstående ska göras utifrån familje- och levnadsförhållanden i det enskilda fallet.

Kännetecknen för den här typen av våld är att den utsatte har starka emotionella band och/eller är beroende av förövaren vilket försvårar möjligheterna till motstånd eller att bryta upp.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck har sin grund i kön, makt, sexualitet och kulturella föreställningar om dessa. Kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är central och starkt knuten till kollektivet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskheter i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Även unga män kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. HBTQ-personer är ofta utsatta då deras sexualitet, könsidentitet och könsuttryck kan ses som avvikande. Hederstänkandet kan vara mer eller mindre uttalat och kontrollen kan sträcka sig från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i hot om våld, våld och dödligt våld.⁶

Särskild sårbarhet

Inom området våld i nära relationer förekommer också begreppen "särskild utsatthet" eller "särskild sårbarhet". Begreppen används för att belysa att vissa omständigheter kan påverka enskilda individers sårbarhet: nationell bakgrund, fysisk och psykisk funktionsförmåga, ålder, sexuell läggning, kön-sidentitet, könsuttryck,

⁵ Isdal, P, Meningar med våld, 2002

⁶ SKL (2011). Våldsförebyggande arbete med män. En kunskapsöversikt

missbruksproblematik, närståendes normer kring självbestämmande över sexualitet och familjebildning, med mera.⁷ Exempel på sårbarhetsfaktorer kan vara:

- okunnighet om sina rättigheter
- socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället
- konflikt mellan närståendes och andras förväntningar
- isolering och ensamhet
- beroende av andra för att klara vardagslivet
- starkt beroende av våldsutövaren.⁸

Begreppet våld i nära relationer i denna strategi

Oavsett vilka begrepp som vanligen används av respektive myndighet används genomgående i denna strategi med kommande åtgärdsplaner begreppet ”våld i nära relationer” som ett samlingsbegrepp omfattande både våld i nära relationer samt hedersrelaterat våld och förtryck (inklusive tvångsäktenskap, barnäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor).

⁷ Socialstyrelsen 2014c; Nationellt centrum för kvinnofrid 2018. *Våld mot hbtq-personer, en forsknings- och kunskapsöversikt.*

⁸ Ibid.

Resultat av kartläggningen Våld i nära relationer 2017

Resultaten i undersökningen visar att det totala antalet utsatta ålänningar under 2017 var cirka 2 700 personer. Våld i nära relationer förekommer i alla samhällsklasser oavsett socioekonomisk grupp. Åländska kvinnor har varit mer utsatta för våld i nära relationer under sitt liv än män. Något mer än var tredje kvinna och var femte man (36 procent av kvinnorna och 20 procent av männen i åldern 18–79 år) har någon gång i sitt liv blivit utsatta för våld i nära relationer. Resultaten visar också att nästan dubbelt så många kvinnor än män utsatts för våld i nära relationer någon gång de senaste tolv månaderna.

I utredningen rapporteras resultaten för utsattheten i de fyra huvudsakliga våldsformerna; fysiskt våld/hot om våld, psykiskt våld, sexuellt våld samt försummelse/materiellt våld. Oavsett våldsform är kvinnor mer utsatta än män och ju grövre våld desto större skillnader i utsatthet.

Även barnen drabbas

Bland de som utsätts för våld i nära relationer de senaste tolv månaderna bodde barn i hushållen i 34 procent av fallen. Beräkningar från utredningens resultat visar att drygt 360 minderåriga barn fanns i hushåll där minst en person utsatts för våld i nära relation. Det betyder att drygt sex procent var direkt eller indirekt utsatta för våld år 2016. Det innebär att ungefär ett barn i varje klass i skolorna på Åland lever i närhet av våld. Barn som utsätts för våld lever under stress. Våldet har normaliserats för dem. Barn som upplever våld är ingen enhetlig grupp, de är flickor och pojkar i olika livssituation och därför i behov av olika typer av stöd och hjälp. Barn kan inte välja därför måste vuxenvärlden upptäcka och stödja dessa barn.

Stöd och hjälp

Enligt den åländska kartläggningen av våldet är det relativt vanligt att utsatta för våld i nära relationer inte söker hjälp hos myndigheterna. Det är vanligare att kvinnor söker stöd och hjälp hos vänner och släktingar än att de vänder sig till någon av hjälpinstanserna som samhället erbjuder.

För en person som är utsatt för våld i nära relationer kan det vara svårt att söka hjälp, detta eftersom våldsutövaren är en person som den utsatta har en nära och känslomässigt band med. Dessutom normaliserar ofta våldshandlingarna med tiden och väcker ofta känslor av skuld och skam hos den utsatta. Av de människor som utsätts för våld i nära relation är det endast ett fåtal som gör en polisanmälan men

hälso- och sjukvården är ofta en första instans som de våldsutsatta söker sig till. Känslor av skuld, skam och vanmakt kan göra att det är svårt att berätta om det som har hänt samt att de våldsutsatta kan vara rädda för att inte bli trodda. Det är därför av stor vikt att personer som söker stöd och hjälp känner sig trygga och bemöts med respekt av kunnig personal.

Strategins fyra huvudområden

1. Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld i nära relationer
2. Förbättrad upptäckt av våld samt starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn
3. Effektivare brottsbekämpning mot våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor
4. Förbättrad kunskap och metodutveckling inom området mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, särskilt avseende våldsprevention med ett särskilt fokus på kopplingen mellan maskulinitet och våld.

1. Ett utökat och verkningsfullt förebyggande arbete mot våld i nära relationer

Ett Åland där medborgare lever i frihet från våld är en självklar strävan och våldsförebyggande arbete ska vara en naturlig del i alla verksamheter. På ett grundläggande plan handlar det om att utmana föreställningar om makt och maskulinitet som rättfärdigar våld, samt normer som inskränker kvinnors och flickors självbestämmande. Ett tidigt våldsförebyggande arbete är viktigt för att påverka värderingar som kan legitimera våld och förtyck. Dessutom ska förutsättningar skapas för tidig upptäckt av personer som är våldsutsatta eller våldsutövare. Män och pojkar ska i större omfattning engageras i det våldsförebyggande arbetet och arbetet ska ha en genus- och normmedveten ansats.

I våldsförebyggande sammanhang framhålls att arbetet ska förstås i tre nivåer: tidigt våldsförebyggande, selektivt våldsförebyggande samt indikativt våldsförebyggande. Inom detta utvecklingsområde är fokus tidigt våld- och selektivt förebyggande arbete.

Åtgärdsplaner ska fokusera på:

- *Stärkta förutsättningar för en närmare myndighetssamverkan*
- *Ett utökat och verkningsfullt universellt förebyggande arbete mot våld*
- *Stärka det förebyggande arbetet mot hot och kränkningar på nätet*
- *Ett utökat och verkningsfullt arbete för insatser till våldsutövare*
- *Kunskapshöjande arbete om normer och värderingar runt makt och våld kopplat till maskulinitet och övriga maktstrukturer och ur ett intersektionellt perspektiv*

- *Ett återfallsförebyggande arbete inom området mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer*

2. Förbättrad upptäckt av våld samt starkare skydd och stöd för våldsutsatta kvinnor och barn

En förutsättning för att personer med erfarenhet av våld i nära relationer ska få adekvat vård, stöd och hjälp är att våldet upptäcks. För att kunna fråga om våld krävs att samhällsaktörer har kunskap om våld i nära relationer, hur och när frågor om våld kan ställas samt hur man kan gå vidare för att ge eller hänvisa till stöd och hjälp. Att personal i olika verksamheter frågar om erfarenhet av våld kan underlätta för personer att berätta om sin situation och att söka stöd och hjälp.

En anledning till att personal idag inte ställer frågor om våld kan vara att det saknas tillräckliga kunskaper, att det känns som ett svårt och känsligt ämne, och att det inte finns någon beredskap för att hantera svaret, det vill säga att veta vad som ska göras vid upptäckt. Det är därför angeläget att öka kunskaperna om våld i nära relationer, och om de möjligheter till stöd och skydd som finns.

Åtgärdsplaner ska fokusera på:

- *Uppmärksamma och synliggöra våld i nära relationer, i synnerhet ska särskilt sårbara grupper uppmärksammas.*
- *Erbjuda ett kompetensbaserat arbetssätt för att säkerställa vårdnad, boende och umgänge*
- *Stärkt skydd och stöd för barn som har bevittnat våld eller varit utsatta för våld*
- *Öka medvetenheten för att upptäckta våldsutsatthet och våldsutövare*
- *Utveckla metoder för att upptäcka och hjälpa personer som lever med begränsat livsutrymme i en hedersrelaterad kontext. Kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck ska prioriteras i verksamheter som möter barn och ungdomar.*
- *Utvecklande av informations- och kunskapshöjande webbplattformer*
Stöd- och hjälpverksamheter behöver vara tydliga och tillgängliga.

3. Effektivare brottsbekämpning mot våld i nära relationer och mäns våld mot kvinnor

När det gäller prostitution och människohandel är det viktigt att uppmärksamma att det är flera maktperspektiv som spelar in i detta komplexa samhällsproblem. Exempelvis har

maktordningar kopplade till kön, sexualitet, etnicitet och socioekonomisk situation betydelse för varför människor utsätts för prostitution och människohandel. Mäns våld mot kvinnor, inklusive prostitution och människohandel för sexuella ändamål, är ett allvarligt och omfattande samhällsproblem som orsakar stort fysiskt och psykiskt lidande.

Åtgärdsplaner ska fokusera på:

- *Stärka det förebyggande arbetet mot köp av sexuella tjänster och människohandel*
- *Förbättrad förmåga att upptäcka prostitution och människohandel*

4. Förbättrad kunskap och metodutveckling inom området mäns våld mot kvinnor och våld i nära relationer, särskilt avseende våldsprevention med ett särskilt fokus på kopplingen mellan maskulinitet och våld

Våldsprevention innebär att göra insatser innan våldet har uppstått, innan någon har blivit utövare eller offer. Detta arbete bör ske genom såväl universell prevention (insatser riktade till alla), selektiv prevention (insatser riktade till riskgrupper) samt indikerad prevention (insatser riktade till redan drabbade).

Våldspreventiva insatser bör ha en normmedveten och genusförändrande ansats. Det innebär en ansats som försöker förändra föreställningar om kön, vad det innebär att vara man, hur maskulinitet formas samt hur detta påverkas av det faktum att unga män och pojkar står för majoriteten av våldet i världen. Syftet är att skapa mer jämställda relationer mellan kvinnor, män och personer med annan könsidentitet

Åtgärdsplaner ska fokusera på:

- *Förbättrad kunskap om verkningsfullt våldsförebyggande arbete*
- *Metodutveckling och stöd att tillämpa metoder i arbetet med våldsutsatta*

Uppföljning av strategin

Strategin för nolltolerans mot våld i nära relationer för perioden 2020-2030 är en del i arbetet i Agenda för jämställdhet. Agenda för jämställdhet kommer att följas upp årligen och en av de strategiska principerna i agendan gäller våld i nära relationer. Strategin ska förverkligas genom årliga åtgärdsprogram och dessa kommer att följas upp och utvärderas i samband med den årliga uppföljningen av Agenda för jämställdhet.

Begrepp och definitioner

Nedan listas ord och begrepp som är av särskild betydelse och vanligt förekommande i arbete för jämställdhet och i arbete mot våld i nära relationer.

Attityd

Förhållningssätt och beteende utifrån egna normer och värderingar.

Beakta kön

Att beakta kön innebär att ta hänsyn till de likheter eller skillnader som kan finnas mellan könen vad gäller makt, förutsättningar, möjligheter, behov och villkor.

Beakta jämställdhet

Att beakta jämställdhet innebär att ta hänsyn till ojämställdhetsproblem som kan finnas och agera utifrån detta. Exempelvis synliggöra och analysera könsskillnader. Syftet är genom ett systematiskt jämställdhetsarbete åstadkomma jämställdhet i verksamheten och i samhället.

Bisexuell

En person som har förmåga att bli kär i och/eller attraherad av människor oavsett kön.

Cisperson

En person vars kropp, juridiska kön och könsidentitet hänger ihop enligt normen. Cis är latin för "på samma sida".

Diskriminering

Är när någon missgynnas eller kränks och missgynnandet eller kränkningen har ett samband med någon av de sju diskrimineringsgrunderna. Det finns olika former av diskriminering, direkt eller indirekt. Även bristande tillgänglighet, trakasserier, sexuella trakasserier och instruktion att diskriminera är former av diskriminering.

Diskrimineringsgrunder

Kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan övertygelse, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.

Feminism

Är en bred åsiktsinriktning eller ideologi med många olika inriktningar. Minsta gemensamma nämnare är kunskapen om de strukturella drag som skapar orättvisor mellan könen, samt att rådande genusordning begränsar könen. En feminist är en person som ser att kvinnor underordnas män och vill åstadkomma en förändring. Feminismen har tre inriktningar: radikalfeminism, liberalfeminism och den postmoderna feminismen. Det finns också två tolkningar av feminism och de benämns som särartsfeminism och likhetsfeminism.

Främja jämställdhet i förskolan

Vuxnas sätt att bemöta flickor och pojkar liksom de krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma flickors och pojkars uppfattning om vad som är kvinnligt och manligt.

Förskolan ska motverka traditionella könsmonster och könsroller. Flickor och pojkar ska i förskolan ha samma möjligheter att pröva och utveckla förmågor och intressen utan begränsningar utifrån stereotypa könsroller. Det handlar om att hitta och stärka de positiva förutsättningarna för att alla barn ska ha lika rättigheter och möjligheter.

Främja jämställdhet i skolan

Skolan ska aktivt och medvetet främja kvinnors och mäns lika rätt och möjligheter. Det sätt på vilket flickor och pojkar bemöts och bedöms i skolan, och de krav och förväntningar som ställs på dem, bidrar till att forma deras uppfattningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan har ett ansvar för att motverka traditionella könsmonster. Den ska därför ge utrymme för eleverna att pröva och utveckla sin förmåga och sina intressen oberoende av könstillhörighet. Läraren ska verka för att flickor och pojkar får ett lika stort inflytande över och utrymme i undervisningen och svara för att eleverna får pröva olika arbetsätt och arbetsformer.

Genus

Genus är ett analytiskt begrepp som växt fram inom vetenskap och forskning. Det betecknar socialt och kulturellt kön, det vill säga egenskaper och förmågor som vårt samhälle knyter till kvinnor respektive män. Det vi uppfattar som kvinnligt respektive manligt förändras och omskapas över tid. Genus handlar inte om det individuella subjektets könsidentitet utan om hur könsskillnader konstrueras och symboliseras, hur de präglar och uttrycks i till exempel relationer, institutioner, lagar, texter och bilder.

Genuskontrakt

Används för att beskriva relationer mellan män och kvinnor på t.ex. arbetsplatsen eller skolan. De normer (oskrivna regler) som omedvetet skapar ramar för vad som förväntas av kvinna/man, flicka/pojke.

Genusordning

Yvonne Hirdman (professor i historia vid Stockholms universitet) beskriver ett genusystem som är uppbyggt på två principer – isärhållning (dikotomi) och hierarki. Isärhållning beskriver att kvinnor och män bland annat befinner sig på separata arbetsmarknader, att leksaker till flickor och pojkar skiljs åt m.m. Hierarki beskriver mäns överordning och kvinnors underordning.

Genuspedagogik

Är ingen speciell pedagogik, men begreppet används för att påvisa och betona att all pedagogisk verksamhet ska inbegripa ett genusperspektiv.

Genusperspektiv

Att ha ett genusperspektiv innebär att undersöka hur kön konstrueras i en viss situation. Det innebär att se hur kön ges betydelse, hur kvinnor och män, flickor och pojkar värderas, bedöms och ges skilda uppgifter i ett visst sammanhang.

Genusyrsel

R W Connells (professor i pedagogik vid Sydney Universitet) begrepp för att förklara vad som sker när genusordning ifrågasätts och det som ses som norm ställs på ända.

HBQ

Används som samlingsbegrepp för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer med queera uttryck och identiteter. H:et står för homosexuella, B:et står bisexuella och bögge handlar om sexuell läggning. T:et står för trans och handlar om hur en definierar och uttrycker sitt kön. Q:et står för queer och kan röra sig om både sexuell läggning, könsidentitet, relationer och sexuell praktik men kan även vara ett uttryck för ett kritiskt förhållningssätt till rådande normer.

HBQIA

Se ovan, förkortning av homosexuella, bisexuella, transpersoner, queera, intersex-personer och asexuella.

Hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck har sin grund i kön, makt, sexualitet och kulturella föreställningar kring dessa. Kontrollen av flickor och kvinnors sexualitet är central och starkt knuten till kollektivet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende.

Även pojkar och unga män kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Trots att de inte har lika strikta begränsningar som flickor har i det dagliga livet är det vanligt att pojkar tvingas gifta sig mot sin vilja. De får ofta även ansvara för att kontrollera och bestraffa sina systrar, kusiner och mammor. Även HBQIA-personer är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck då deras sexualitet, könsidentitet och könsuttryck kan ses som avvikande.

Hederstänkandet kan vara mer eller mindre uttalat och kontrollen kan sträcka sig till från vardagliga former av begränsningar i flickor och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa. I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i hot om våld, våld och dödligt våld.

Hegemonisk maskulinitet

Maskulinitet är något som görs och åstadkoms. Hegemonisk maskulinitet är ett "mansideal" som växer fram i relationer män emellan, en process som påtvingar män en definition av mansrollen. Idealet gör att männen positionerar sig i utifrån den vilket legitimerar genusordningen och därmed kvinnors underordning.

Heteronormativitet

En norm som utgår från att heterosexualitet uppfattas som det givna och alla förväntas vara heterosexuella. Enligt heteronormen är du antingen tjej/kvinna eller man/kille där tjejer/kvinnor förväntas vara feminina och killar/män maskulina. Heteronormativitet har även tydliga kopplingar till könsmaktsordningen och antagandet om kvinnor och mäns olikhet, där det även finns tydliga kopplingar till hur dessa två kategorier ska uppföra sig. Att följa heteronormen ger fördelar, att bryta mot den kan medföra bestraffningar i någon form.

Heterosexuell

En person som har förmåga att bli kär i och/eller attraherad av människor av ett annat kön än det egna.

Homosexuell

En person som har förmåga att bli kär i och/eller attraherad av människor av samma kön.

Härskarteknik

Berit Ås (norsk socialpsykolog och politiker) definierar fem tekniker som används för att upprätthålla makt: osynliggörande, förlöjligande, undanhållande av information, dubbelbestraffning och påförande av skuld och skam. Det har på senare tid också tillkommit två ytterliga tekniker: objektivering samt våld och hot om våld.

Individbaserad statistik

Individbaserad statistik är statistik som direkt eller indirekt berör fysiska personer. All individbaserad statistik ska vara uppdelad efter kön om det inte finns särskilda skäl mot detta.

Intersektionalitet

Ett perspektiv som används för att undersöka hur olika normer/maktordningar samverkar. Genom en intersektionell analys blir det lättare att synliggöra hur olika maktordningar påverkar och samverkar med varandra och utgör ett hinder för lika rättigheter och möjligheter. Se även normsamverkan.

Jämlikhet

Enligt Nationalencyklopedin beskrivs jämlikhet som alla individers lika värde. Jämlikhet är nära förknippat med de mänskliga rättigheterna och det demokratiska samhället och rättssystemet.

Jämn könsfördelning

En jämn könsfördelning innebär att både kvinnor och män utgör minst 40 procent av den totala gruppen. Om något av könen utgör mer än 60 procent betraktas gruppen som kvinno- eller mansdominerad. Se även Kvantitativt jämställdhetsmått.

Jämställdhet

Enligt Nationalencyklopedin innebär jämställdhet att kvinnor och män har samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter inom alla väsentliga områden i livet. Jämställdhet mellan kvinnor och män är en av grundförutsättningarna för ett demokratiskt samhälle.

Jämställdhetsanalys

Underlag och statistik analyseras utifrån kön och makt. Därefter jämförs resultat och analys med uppställda jämställdhetsmål. Se även kvalitativt jämställdhetsmått.

Jämställd verksamhet

Jämställd verksamhet innebär en verksamhet där du arbetar för lika villkor, rättvis fördelning av resurser och makt mellan kvinnor och män, flickor och pojkar, samt motverkar stereotypa könsroller och könsmönster. Syftar i förlängningen till att skapa ett jämställt samhälle.

Jämställdhetsintegrerade verksamhetsmål

Mål som bidrar till att jämställdhet uppnås. Målen vilar på en analys av ojämställdheten i verksamheten och relaterar till jämställdhetsmålen som finns på lokal, nationell och transnationell nivå. Vid en jämställdhetsanalys kan det framkomma att det behövs ett helt nytt mål inom området för att uppnå lösa jämställdhetsproblemet. Ett tredje sätt att integrera verksamhetsmål är att förändra verksamhetens befintliga mål utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Jämställdhetsintegrering

Jämställdhetsintegrering innebär enligt Europarådets definition:

”(om)organisering, förbättring, utveckling och utvärdering av beslutsprocesser, så att ett jämställdhetsperspektiv införlivas i allt beslutsfattande, på alla nivåer och i alla steg av processen, av de aktörer som normalt sett deltar i beslutsfattandet.”

Genom jämställdhetsintegrering:

- Synliggörs olika förhållanden och villkor
- Analyseras konsekvenser av hur beslut påverkar kvinnor, män, flickor och pojkar
- Utformas rutiner och ledningssystem för att säkerställa jämställda verksamheter
- Införlivas jämställdhetsperspektiv i alla beslutsprocesser och processer

Kränkande behandling

Kränkande behandling är ett uppträdande som kränker en persons värdighet. Kränkningarna kan bestå av till exempel nedsättande ord, ryktesspridning, förlöjligande eller fysiska handlingar. De kan äga rum vid enstaka tillfällen eller vara systematiska och återkommande.

Kvalitativt jämställdhetsmått

Innebär att kvinnors och mäns kunskaper, erfarenheter och värderingar ges samma vikt. Ett kvalitativt jämställdhetsmått är ett mått som tar hänsyn till kön, inflytande och makt. Se även beakta jämställdhet och jämställdhetsanalys.

Kvantitativt jämställdhetsmått

En jämn fördelning av kvinnor och män, 40/60 procent räknas som en jämn könsfördelning. En jämn representation av kvinnor och män är en avgörande förutsättning för att kvinnors och mäns kunskaper, erfarenheter och värderingar tas tillvara och att både kvinnor och män får möjlighet till makt och påverkan. Kvinnor och män skall med andra ord ha samma rätt och

möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och forma villkoren för beslutsfattande. Se även jämn könsfördelning.

Kön/genus

Med kön avses det biologiska kön som registreras för en person vid födseln eller det kön som senare fastställs för henne eller honom. Genus används för att förstå och urskilja de föreställningar, idéer och handlingar som sammantaget formar människors sociala kön samt varierande uppfattningar om vad som uppfattas som manligt och kvinnligt. Begreppet genus infördes i humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning på 1980-talet.

Könsidentitet

En persons mentala eller självupplevda kön. Det kön en person känner sig som och definierar sig som, vilket kan överensstämma med det kön som registrerats vid födseln eller inte.

Könsuttryck

En persons sociala kön. Hur personen uttrycker sitt kön genom olika attribut, till exempel genom kläder, kroppsspråk, röst, smink eller frisyr.

Könsidentitet och uttryck

Med könsidentitet och uttryck menas att någon inte definierar sig som kvinna eller man eller genom sin klädsel, eller andra attribut, ger uttryck för att tillhöra ett annat kön än det som registrerats för hen vid födelsen. Begreppet avser transpersoner vilket är ett paraplybegrepp för personer som bryter mot samhällets normer för könsidentitet och könsuttryck. Se även transperson och transvestit.

Könskonsekvensbeskrivning

Att redovisa vilka konsekvenser olika åtgärder eller beslutsalternativ får när det gäller bemötande och service, representation och fördelning av makt och resurser.

Maskulinitet

Maskulinitet är något som görs och åstadkoms och bygger på uppdelningen av biologiskt och socialt kön. Grundtanken i maskulinitetsteori är att könen ses som motsatser.

Mångfald

Mångfald är ett ord som tolkas olika och har många dimensioner. Ibland förknippas mångfald med etnisk tillhörighet, ibland kopplas det till samtliga diskrimineringsgrunder. En del definitioner innehåller ännu fler dimensioner till exempel socioekonomi, livsstil och värderingar. Gemensamt för de olika tolkningarna är att det förknippas till de mänskliga rättigheterna och handlar om den resurs och styrka som finns i olikheters samspel.

Människohandel

Människohandel är en organiserad transport av människor som syftar till att utnyttja dem för olika ändamål. Det är ett brott som i många fall sker över landsgränser och ibland utnyttjas

offren för människohandel för flera olika ändamål, inte enbart sexuella. Människohandel är ofta en del av den organiserade brottsligheten och brottet kan omfatta både ursprungsländer, transitländer och destinationsländer, men kan också ske endast inom ett land.

Mänskliga rättigheter

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap.

Ur FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna, artikel 1 från 1948.

Norm

I alla samhällen, kulturer och i de flesta situationer finns regler för och förväntningar på vad som är tillåtet och inte tillåtet. Dessa regler och förväntningar styr vilka egenskaper, beteenden och värderingar en person förväntas ha för att bli accepterad och bekräftas. Dessa uttalade eller outtalade regler och förväntningar kallas normer.

Enligt Nationalencyklopedin beskrivs norm som det ideal som en person förväntas anpassa sig till.

Normkritik

Normkritik handlar om att synliggöra normer och strukturer. Med en normkritisk ansats flyttas fokus från individer som anses bryta normen till att titta på grupper och strukturer som anses vara norm.

Normsamverkan

Ett perspektiv som används för att undersöka hur olika normer och maktordningar samverkar. Genom en analys utifrån flera perspektiv blir det lättare att synliggöra hur olika maktordningar påverkar och samverkar med varandra och utgör ett hinder för lika rättigheter och möjligheter. Se även intersektionell.

Nära relationer, närstående

Begreppet närstående är könsneutralt och syftar på varje person som den enskilda bedöms ha en nära och förtroendefull relation till. Det kan handla om makar, partners, sambor, pojk- eller flickvänner, föräldrar, syskon, barn eller andra släktingar. Men det kan även handla om andra personer som den enskilda har eller har haft en nära och förtroendefull relation till. Vem som är att betrakta som närstående, vilken den enskilda har en när relation till avgörs genom en bedömning i det enskilda fallet.

Queerteori

Feministisk inriktning och akademisk forskning som problematiserar det heteronormativa och uppdelningen i två kön. Heterosexualitet och kategoriseringen av män och kvinnor i två kön ses som konstruktioner.

3R-metoden / 4R-metoden / 5R-metoden

Konkret och praktisk metod för att kartlägga och synliggöra ojämställdheten i den egna verksamheten. De fem R:en står för: representation, resurs, resultat, realia och realisera. Metoden kan beskrivas som ett systematiskt besvarande av frågan: "Vem får vad och på vilka villkor?"

Sexuella trakasserier

Sexuella trakasserier är ett uppträdande av sexuell natur som kränker någons värdighet. Det kan röra sig om beröringar, skämt, förslag, blickar bilder med mera. Sexuella trakasserier är ett ovälkommet uppträdande och det är den utsatta personen som avgör vad som är kränkande. Det är även viktigt att den utsatte klargör för den som trakasserar att det är ett ovälkommet beteende.

Stereotyp

Förenklad framställning av kvinnor eller män, där grupperna kvinnor och män framställs som olika och med olika egenskaper – exempelvis män som starka och aktiva, kvinnor ofta omvårdande och passiva. Att fördomar, beteenden, språkbruk och bilder har sin grund i föreställningen att något av könen är överlägset eller underlägset. Att framställa könen på ett icke-stereotypt sätt innebär att framställa kvinnor och män i varierande roller och sammanhang som inte reproducerar normer eller föreställningar om hur kvinnor och män är eller bör vara. Detsamma gäller framställningen av förhållanden och maktrelationer mellan könen.

Särskild sårbarhet – särskild utsatthet

Inom området våld i nära relationer förekommer också begreppen särskild utsatthet eller särskild sårbarhet. Begreppen används för att belysa att vissa omständigheter kan påverka enskilda individers sårbarhet: nationell bakgrund, fysisk och psykisk funktionsförmåga, ålder, sexuell läggning, könsidentitet, könsuttryck, missbruksproblematik, närståendes normer kring självbestämmande över sexualitet och familjebildning med mera.

Exempel på sårbarhetsfaktorer kan vara:

- Okunnighet om sina rättigheter
- Socialt och ekonomiskt beroende av närstående eller av samhället
- Konflikt mellan närståendes och andras förväntningar
- Isolering och ensamhet
- Beroende av andra för att klara vardagslivet
- Starkt beroende av våldsutövaren

Traditionella könsmonster

Traditionella könsmonster förstärks då flickor och pojkar behandlas på olika sätt till följd av att pedagogers och andras föreställningar om att flickor och pojkar är olika. Ett sådant

traditionellt könsmönster kan vara att flickor förväntas vara mer omtänksamma medan pojkar förväntas vara mer fysiskt aktiva.

Trakasserier

Trakasserier är ett uppträdande som kränker någons värdighet och har koppling till någon av de sju diskrimineringsgrunderna, kön, könsidentitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Trakasserier är ett ovälkommet uppträdande och det är den utsatta personen som avgör vad som är kränkande. Det är även viktigt att den utsatte klargör för den som trakasserar att det är ett ovälkommet beteende.

Transperson

En transperson är en person som inte eller delvis inte identifierar sig med det kön hen har fått tilldelat vid födseln. Att vara transperson kan också innebära att en inte följer rådande normer för hur en person med ett visst kön ska vara. Ordet trans är latin för "överskridande". Transperson är ett paraplybegrepp med flera undergrupper och det går att vara transperson på många olika sätt. Begreppet rör könsidentitet och könsuttryck och har ingenting med sexuell läggning att göra. Se även transvestit, könsidentitet, könsuttryck, könsöverskridande identitet och uttryck.

Transvestit

En person som klär sig i eller använder sig av andra attribut än de som traditionellt används av män respektive kvinnor. Transvestit är precis som andra begrepp en fråga om egendefinition. Ordet trans och vestis är latin för överskridande respektive kläder. Alla människor som bryter mot exempelvis klädnormer kring kön är därmed inte transvestiter.

Våld

Våld är varje handling riktad mot en annan person, som genom denna handling skadar, smärtar, skrämmer eller kränker, får denna person att göra något mot sin vilja eller avstå från att göra något som den vill. Syftet med våldet är att etablera och utöva makt och kontroll. Att vara utsatt för våld eller hot påverkar hälsan och hela livssituationen.

Våld kan delas upp i sju kategorier.

- **Fysiskt våld** är varje form av oönskad fysisk beröring och fysisk handling som skadar eller orsakat fysisk smärta. Det kan vara allt från slag till knuffar och luggningar.
- **Psykiskt våld** är kränkningar med ord och handlingar. Psykiskt våld kan ta sig många olika uttryck. Det kan handla om verbala kränkningar, isolering, hot och kontroll av olika slag. Det psykiska våldet kan också vara materiellt som aggressiva handlingar riktade mot materiella ting vilket skapar oro och rädsla. Det kan även vara

utagerande svartsjuka och att bli förföljd eller terroriserad av en partner eller före detta partner.

- **Sexuellt våld** är när någon blir tvingad att delta i eller se på sexuella handlingar mot sin vilja.
- **Ekonomiskt förtryck** av en närstående ses också som våld. Det kan uttryckas genom ekonomiska hot, begränsningar av gemensamma ekonomiska tillgångar eller tvinga någon att utföra ekonomiska olagligheter.
- **Materiellt våld** handlar om att våldsutövaren slår i dörrar eller väggar eller slår sönder saker på ett sätt som är skrämmande och/eller kränkande. Det kan även handla om att våldsutövaren förstör ägodelar som är särskilt viktiga för partnern.
- **Latent våld**, även om fysiska våldshandlingar sällan inträffar kan våldet ständigt vara närvarande i kraft av sin möjlighet. Detta kan uttryckas exempelvis genom kroppsspråk, gester eller uttalanden.
- **Försummelse** kan vara avsiktliga handlingar som kan leda till lidande, ohälsa och sjukdom, så som exempelvis felaktig medicinering eller undanhållande av nödvändig medicin samt att inte få hjälp med hygien eller måltider.

I Ålands landskapsregerings Strategi för nolltolerans mot våld i nära relationer 2020-2030 används begreppet "våld i nära relationer" som ett samlingsbegrepp vilket omfattar både våld i nära relationer samt hedersrelaterat våld och förtryck inklusive tvångsäktenskap, barnäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor.

Våldsprevention

Våldsprevention innebär att göra insatser innan våldet uppstått det vill säga innan någon blivit utövare eller offer. Våldspreventiva insatser bör ha en normmedveten och genusförändrande ansats som påverkar föreställningar om kön, vad det innebär att vara man, hur maskulinitet formas samt hur detta påverkas av det faktum att unga män och pojkar står för majoriteten av våldet i världen.

Ett våldspreventivt arbete kan ske på tre olika nivåer:

- Universell prevention – insatserna är riktade till alla
- Selektiv prevention – insatserna är riktade till riskgrupper
- Indikerad prevention – insatser är riktade till redan drabbade